

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПРИСТУПНЕ БЕСЕДЕ
СРПСКИХ АКАДЕМИКА
II

БЕОГРАД
Српска академија наука и уметности

2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

**ПРИСТУПНЕ БЕСЕДЕ
СРПСКИХ АКАДЕМИКА
(1886–1947)**

Књига 2

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

PRESIDENCY

INAUGURAL SPEECHES
OF SERBIAN ACADEMICIANS
(1886–1947)

Volume 2

The volume is published on account of the SASA Presidency resolution adopted at its 2nd session of 20 February 2020 and the SASA Executive Board resolution adopted at its 33rd session of 5 November 2021

Editor-in-chief

academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE

2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПРЕДСЕДНИШТВО

**ПРИСТУПНЕ БЕСЕДЕ
СРПСКИХ АКАДЕМИКА
(1886–1947)**

Књига 2

Књига је објављена на основу одлуке Председништва САНУ са II седнице
20. фебруара 2020. године и одлуке Извршног одбора САНУ са XXXIII седнице
5. новембра 2021. године.

Уредник

академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2021

SASA PRESIDENCY

academician Vladimir S. Kostić,

President of SASA

academician Zoran V. Popović,

Vice President of SASA for Natural Sciences

academician Ljubomir Maksimović,

Vice President of SASA for Social Sciences

academician Zoran Knežević,

Secretary General of SASA

academician Stevan Pilipović,

President of SASA Branch in Novi SAD

academician Ninoslav Stojadinović,

President of SASA Branch in Niš

academician Milan Damnjanović,

Secretary of the Department of Mathematics, Physics and Geo Sciences

academician Vladimir Stevanović,

Secretary of the Department of Chemical and Biological Sciences

academician Dejan B. Popović,

Secretary of the Department of Technical Sciences

academician Dragan Micić,

Secretary of the Department of Medical Sciences

academician Zlata Bojović,

Secretary of the Department of Language and Literature

academician Kosta Čavoški,

Secretary of the Department of Social Sciences

academician Mihailo Vojvodić,

Secretary of the Department of Historical Sciences

academician Milan Lojanica,

Secretary of the Department of Arts

ПРЕДСЕДНИШТВО САНУ

академик Владимир С. Костић,
п̄редседник САНУ

академик Зоран В. Поповић,
п̄ошп̄редседник САНУ за п̄риродне науке

академик Љубомир Максимовић,
п̄ошп̄редседник САНУ за друшп̄вене науке

академик Зоран Кнежевић,
п̄енерални секретар САНУ

академик Стеван Пилиповић,
п̄редседник Оп̄ранка САНУ у Новом Саду

академик Нинослав Стојадиновић,
п̄редседник Оп̄ранка САНУ у Нишу

академик Милан Дамњановић,
секретар Одељења за математичку, физичку и тео-науку

академик Владимир Стевановић,
секретар Одељења хемијских и биолошких наука

академик Дејан Б. Поповић,
секретар Одељења п̄техничких наука

академик Драган Мицић,
секретар Одељења медицинских наука

академик Злата Бојовић,
секретар Одељења језика и књижевности

академик Коста Чавошки,
секретар Одељења друшп̄вених наука

академик Михаило Војводић,
секретар Одељења историјских наука

академик Милан Лојаница,
секретар Одељења уметности

THE SASA BOARD FOR HISTORY AND
PUBLICATION OF ACADEMIC SPEECHES

President

academician Miro Vuksanović

Members

academician Vladan Đorđević

academician Gradimir V. Milovanović

academician Radoje Čolović

corresponding member Dragan Vojvodić

corresponding member Jelena Jovanović

corresponding member Pavle Petrović

corresponding member Tanja Ćirković Veličković

Board secretaries

Danka Kuželj

Marina Ninić

Board assistant

Dragoslav Boro

АКАДЕМИЈСКИ ОДБОР ЗА ИСТОРИЈАТ И
ОБЈАВЉИВАЊЕ АКАДЕМСКИХ БЕСЕДА

Председник

академик Миро Вуксановић

Чланови

академик Владан Ђорђевић

академик Градимир В. Миловановић

академик Радоје Чоловић

дописни члан Драган Војводић

дописни члан Јелена Јовановић

дописни члан Павле Петровић

дописни члан Тања Ђирковић Величковић

Службени сарадници

Данка Кужељ

Марина Нинић

Технички сарадник

Драгослав Боро

Академске беседе редовних чланова Српске краљевске академије у овој књизи објављене су према њиховом првом издању без језичких, стилских, правописних и других измена – да би аутентичност текстова била у потпуности сачувана.

САДРЖАЈ

Миро Вуксановић <i>Приступне беседе српских академика (уреднички предговор другој књизи)</i>	15
Прави чланови Српске краљевске академије (1886–1947)	19
Приступне беседе (1890–1914)	
Академија природних наука	
Сима Лозанић <i>О ароматичним глицијокарбамаинима</i>	39
Јован Цвијић <i>Структура и подела планина Балканској полуострва</i>	57
Михаило Петровић Алас <i>О мајемајичкој теорији активности узрока</i>	95
Богдан Гавриловић <i>Проблем простора, хипер-простора и континуума</i>	135
Сава Урошевић <i>Један поглед на постојанак кристаласних шкриљаца</i>	151
Академија философских наука	
Владан Ђорђевић <i>Корис и Досијеј</i>	167
Јован Туроман <i>Борба за хуманистичну гимназију и борба против ње</i>	241
Петар Пера Ђорђевић <i>О реду речи у српском језику</i>	259

Љубомир Стојановић	
<i>О индивидуалисању српскога језика</i>	295
Андра Николић	
<i>О књижевној кријици</i>	313
Александар Белић	
<i>Основне црте историјској развијка српскога језика</i>	323

Академија друштвених наука

Јован Ристић	
<i>Леополд Ранке и ослобођење Србије</i>	329
Глигорије Гига Гершић	
<i>Пољед на међународни и државојравни положеј Босне и Херцеговине и</i> <i>острва Кијра према научним оценама прејсјавника данашње</i> <i>међународно-јравне теорије</i>	343
Стојан Бошковић	
<i>Државна идеја у старој и новој српској Краљевини са пољедом на исту</i> <i>идеју код осталих словенских народа</i>	385
Нићифор Дучић	
<i>Свети Сава, српска црква и српска краљевина у XIII вијеку</i>	389
Јован Мишковић	
<i>Српска војска и војевање за време усјанка, од 1804–1815 године</i>	401
Јован Ђ. Авакумовић	
<i>Стара српска порођа поређена са енглеском порођом</i>	427
Милутин И. Гарашанин	
<i>О пољичкој књижевности</i>	447
Љубомир Јовановић	
<i>О Лејојису поја Дукљанина</i>	463
Михаило В. Вујић	
<i>Најновији обрј у шртовинској пољичици</i>	469
Јован Н. Томић	
<i>Град Клис у 1596. години</i>	491
Ђорђе Павловић	
<i>О јравосују</i>	511
Слободан Јовановић	
<i>Уставобранијељи и њихова влада 1838–1858</i>	523

Академија уметности

Милан Јовановић Морски <i>Поїлед на индијску драму</i>	541
Павле Паја Јовановић <i>Изложба слика</i>	563
Јован Јовановић Змај <i>Краљевић Марко и Троїлав Арайин</i>	569
Стеван Тодоровић <i>Изложба слика</i>	575
Симо Матавуљ <i>О умейној їријовеци (расїрава)</i> <i>Цар Дуклијан (їријовеїка)</i>	581
Урош Предић <i>Изложба слика</i>	603
Андра Стевановић <i>О Дечанима</i>	609
Богдан Поповић <i>О їоложају їридева у їруїи с именицом</i>	613

Чланови коїи нису одржали беседе

Светолик Радовановић	655
Андра Ђорђевић	657
Михаило Гавриловић	659
Стеван Сремац	661
Лаза Костић	663
Јован Бошковић	665

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

АКАДЕМИЈА ФИЛОСОФСКИХ НАУКА

Љубомир Стојановић

О индивидуалисању српскога језика

Љуб Стојановић

Љубомир Стојановић
(Ужице, 6/18. августа 1860 – Праг, 16. јуна 1930)

Био је филолог и политичар, професор Велике школе, народни посланик, министар просвете, председник владе и државни саветник.

Српска краљевска академија: прави члан Академије философских наука од 25. јануара 1894, други привремени секретар Српске краљевске академије од 19. јануара 1896. до 21. октобра 1896 [ван функције од 21. октобра 1896. до 20. јануара 1897] и од 14. фебруара 1913. до 5. новембра 1923. [ван функције од 10. септембра до 5. новембра 1923], секретар Академије философских наука од 22. фебруара 1900. до 22. фебуара 1904. и од 22. фебруара 1910. до 22. фебруара 1913.

Пристапну беседу одржао је на првом свечаном скупу Српске краљевске академије, 11. јануара 1896. године (објављена у: Глас / Српска краљевска академија, 52 (1896): 1–29).

* Фотографија на претходној страни Библиотека САНУ F-280.

Госйодо академици,

Ни на једнога од вас, смем слободно рећи, није тако убрзо пало толико одликовања, као на мене, најнедостојнијег. Тек што сам, тако рећи, ступио у јавност, одликовали сте ме избором за свога дописног члана, и то не због каквих великих заслуга, већ јамачно због нада, које сте на ме полагали. Није прошло много, а гг. професори Велике Школе, избравши ме за свога друга, поверише ми да предајем једну од најзнатнијих за нас наука што се у нашој Великој Школи обрађују. Одмах затим ви сте ме уврстили и у праве чланове. Како ме је ово друго ваше одликовање стигло пре него што сам се и за оно прво одужио, за мене је било јасно, да је то учињено колико мени, толико и моме новом положају који сам добио. У осталом, Велика Школа и Академија и треба да чине једну органску целину, да су један расадник науке и просвете у нашем народу.

Али пословање на две стране, са катедре и у Академији, могу упоредо вршити само они, који дугим радом и годинама имају за собом потпуно утрвен пут. Ја сам се морао окренути прво на једну страну, и окренуо сам се школи. И ступајући пред вас зато мало доцније, да вам захвалим на ретком одликовању које сте ми указали, молим вас да ми то опростите, и да ми за неколико тренутака своју пажњу поклоните.

Моја прва реч пред вама биће о првим почецима живота онога објекта, којим се бави наука, што ми је поверена да је предајем.

Од кад живи *српски* језик, од кад је он добио све оне особине, којима се разликује од осталих сродних му језика, и тиме стекао право, да се назове самосталним језиком?

Изван сваке је сумње да су сви словенски народи, док су у мањем броју живели у заједници, говорили једним *прасловенским* језиком, да дакле у то доба није било данашњих словенских језика, па ни словенских народа, већ да је била једна прасловенска етнографска целина, и један прасловенски језик. С друге опет стране, прве веће споменике, писане језиком за који се мора рећи да је српски, имамо из друге половине дванаестог столећа. Али има ситнијих одломака српскога језика још из ранијег доба, очуваних у споменицима писаним на туђим језицима,¹ из којих се види да је српски језик и један или два века раније био у главном исти, какав налазимо у дванаестом столећу, те се тако може узети да се већ

¹ Jagić, Archiv IV, 397 и даље; Šafařík, Geschichte der südsl. Literat. III, 140 и даље.

у десетом веку српски језик потпуно индивидуализовао. У времену дакле од за историју тамног доба словенске заједнице па до десетог столећа постао је српски језик.

По писменим споменицима других словенских језика, то се исто може рећи и за остале словенске језике.

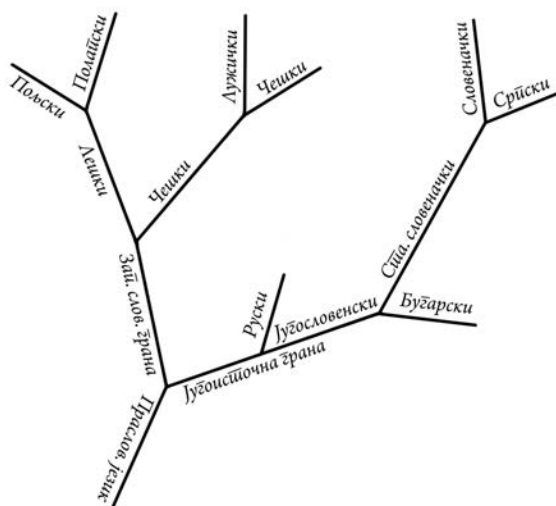
Али овај дуги период да се предвојити једним знатним историјским моментом – сеобом словенских народа, када су Словени изишли из своје старе постојбине и заузели на западу, југу и истоку крајеве у којима сада живе. То размицање словенских граница, изазвано јамачно великом сеобом народа, довршено је крајем шестог столећа после Христа. И ако се овај за историју веома знаменити догађај не узима у рачун, кад се говори о постанку словенских језика, опет је сасвим умесно да се запитамо: јесу ли Словени, изишавши из своје старе домовине, донели собом у нове крајеве један заједнички прасловенски језик, или је тога заједничког језика тада већ било нестало, и Словени су излазили из заједничке домовине као засебни народи са већ отвореним својим језицима?

Сви који су о томе писали узимљу онако à priori да су Словени у време сеобе већ имали у главном готове своје језике, да је дакле и српски језик постао још у заједници, и да су Срби, дошавши у ове крајеве, језиком били различни од н. пр. Бугара и Словенаца.

Тако Шлајхер вели да су српски и словеначки језик најдуже остали заједно, нераздвојени, а то је морало бити пре сеобе, јер су у то време Срби и Словенци географски већ били подељени.²

Исто се то јасно види и по теорији Даничићевој, по којој би српски језик био први који се из заједнице издвојио, а најдуже би били остали заједно бугарски и старословенски с

² А. Шлейхеръ. Краткѣй очеркъ. С. Петерб. 1865. (цитат у Даничића Rad I. 109) и Laut-u. Formenlehre der polab. Sprache. S. Petersb. 1871, стр. 17. Шематички представљена његова деоба словенских језика изгледа овако (J. Schmidt, Vocalismus II. 179):

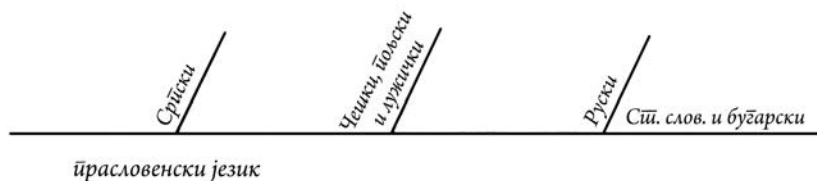
руским. Међу тим зна се да су Срби дошли у ове крајеве или заједно с Бугарима или после њих, а никако раније, дакле је деоба језика извршена пре сеобе.³

Шмит већ по својој теорији таласања меће у заједницу све словенске народе, и ређа их како су који до кога живели.⁴

Чак и Миклошић, који није постављао никаквих теорија о деоби словенских језика, вели да су Срби и Хрвати ушли међу „Словене“ као клин, и раздвојили Словенце од Бугара.⁵

Што сви овако стављају стварање словенских језика још у доба словенске заједнице, можда је узрок то, што се види, да су се словенски језици од десетог столећа до данас мање изменили, него што је у десетом столећу сваки словенски језик био измењен према заједничком прасловенском; па кад је за скоро хиљаду година у сваком словенском језику извршено тако мало промена, држало се да је свакоме од њих требало засебна живота бар толико, ако не више, да се од заједничког словенског језика развију до оног ступња, на коме их налазимо у десетом веку. Дакле се индивидуализовање словенских језика морало почети много пре сеобе словенских народа.

³ По Даничићу (Rad I 109, и Диоба словенских језика, Биоград 1874) деоба словенских језика шематички представљена изгледала би овако:

⁴ По Шмитовој теорији распоред словенских народа у заједници био је овакав (Vocal. II, 199):

⁵ Vergl. Gram. I², 33.

Али пре ће бити да је оваком мишљењу узрок у томе, што све теорије о деоби словенских језика нису ништа друго, до теорије о деоби индојевропских језика пренесене на језике словенске. Па како ће се и наш говор оснивати на једној од ових теорија, то да их овде укратко изложимо.

Први је био Шлајхер који је поставио систем гранања индојевропских језика у слици језичког дрвета. По њему се индојевропски прајезик прво поделио на две гране, севернојевропску и аријскојужнојевропску; прва се поделила на германску и балтичкословенску, и ова последња на балтичку и словенску; друга грана поделила се на аријску и јужнојевропску, па аријска на индијску и иранску, а јужнојевропска на грчку и италокелтску, и ова последња на италијску и келтску.

И ако су Милер, Лотнер, Фик и др. поједине језичке гране друкчије делили, опет је ова теорија у основи стајала као једина све до г. 1872, када је против ње устао Ј. Шмит. Он је доказивао да се ова теорија цепања или гранања уопште не може применити на индојевропске језике, јер се код појединих језика виде поступни прелази, између којих би по теорији цепања требало да се велике разлике показују. Тако се балтичкословенска група не може по неким особинама одвојити од аријске, док је друге вежу за германску. Исто тако и италијска група веже келтску и грчку. И он је истакао нову теорију *шаласања*, по којој индојевропски језици представљају један закључен ланац, чији се прстенови вежу овако: аријски, балтичкословенски, германски, келтски, италијски, грчки и овај опет закључен за аријски.

Обе се теорије слажу у томе, што и једна и друга узимају сличности или разлике између појединих језика као доказ ближег или даљег међусобног сродства, а разликују се у томе, што се по првој теорији до данашњег броја индојевропских језика дошло цепањем, т. ј. од прајезика су прво постала два, па од њих четири, итд., а по другој поједине разлике постале су још у заједници, још тамо су се јавили дијалекти, који између себе нису имали оштрих граница, већ су један у други прелазили. А што тих прелаза у историјско доба више нема, могао је бити узрок у томе, што се неко племе, које је говорило једним варијететом тога говора, буди којом надмоћношћу истакло над околним, и потчинило себи суседна племена и натуралило им свој говор. Тако је један говор дошао у непосредни додир са говором који је био удаљенији и који је јаче разлике показивао. Ако још узмемо да су и у то доба поједине масе народа могле бити једна од друге и одвојене или тиме, што су се једни иселили, или тиме, што су се туђи народи међу њих увукли, онда одмах долазимо на Шлајхерову теорију цепања. Тако би се обе теорије дале сложити да су првобитно били постепени прелази из језика у језик, затим су настала цепања, и тиме прелази уништени, а јавили се језици са оштрим границама.

Али новија наука о језику обрнула се против обе теорије, јер се новијим испитивањима показало, да се оним доказима, на којима се обе оснивају, не може доказивати оно што се хтело. Не може се по неким једнакостима у језицима доказати да су ти језици некад чинили једну целину према другима. Ако су н. пр. неки језици изгубили аугменат, а други га још имају, то се одатле не може извести да је тај губитак био у доба, када су ти језици били у

заједници. Исто тако, ако се у неким језицима налазе неке речи којих у другим нема, то из тога не излази да су ти језици били дуже времена нераздвојени, јер су те речи буди каквим узроком могле бити изгубљене у оним другим језицима. Тиме се већ материјал за доказ сродства јако сузио, и остала су само заједничка подмлађивања у језику као доказ некадашње заједнице. Па и од ових готово све је новије испитивање оборило, доказавши да су то појави много старији, него што се мислило онда, кад су те теорије постајале.

Тако су новија испитивања порушила обе теорије, и признала само то, да је врло лако могуће да индојевропски прајезик није био једна једноставна целина, него да су се у њему већ биле створиле неке разлике. То су биле клице оних разлика које се данас виде међу индојевропским језицима. Признајући тако некадашње индојевропско језичко јединство, а немајући поуздана критерија, новија наука се не упушта у доказивање веће или мање старости, или већег или мањег сродства појединих грана његових, осим очевидно сродних језика, као балтичкословенских и индијскоиранских.⁶

И тако је ово питање за подуже времена било скинуто са дневнога реда. Али тај негативан резултат до кога се дошло, не показује да наука то питање и не може решити, већ само показује да не ваља пут, којим се у решавању тога питања ишло.

Нови пут је указао *Херман Хирџ* својим знаменитим чланком *Die Verwandtschaftsverhältnisse der Indogermanen*⁷ којим је то питање стављено на сасвим другу основу. „Прва велика погрешка у целом овом истраживању – вели он – у томе је, што се сувише апстрактно поступало, што се није довољно водило рачуна о историјским моментима.“ Шмитово објашњење – наставља даље – само је онда могућно, ако се претпостави, да се индојевропски народ из једне области раширио преко других крајева, те тако испунио сав онај простор који сада заузима, а у коме пре Индојевропљана није нико живео.

Док међу тим тако није било, јер се зна да је Јевропа још у ледено доба, и у прво доба камене периоде, била насељена. Па и ако се не може доказати да су та насеља непрестано трајала, опет антропологија доказује да јевропско становништво не припада исто тако *једној раси* као што по језику чини *једно језичко њеме*. Исто тако се зна да су многе земље, у којима се говоре индојевропски језици, биле насељене и пре Индојевропљана, и да то старо становништво није истребљено, већ је само покорено, и као многобројан ропски народ и даље живело, а врло је вероватно да је оно и сачињавало главну масу насеља. Ти покорени народи примили су језик својих освајача. А шта је било од индојевропскога језика у устима тих покорених народа, најбоље ће се видети, ако се обазremo на сличне случајеве у модерним језицима. Да узмемо за пример романске језике. Сви данашњи романски језици, као шпански, француски, талијански итд. развили су се из латинског језика, али нико неће тврдити да су сви романски народи некад и говорили једним – латинским – језиком, јер се зна да се латински говорило само у Риму и у Лацијуму. И кад су освајачи Римљани раширили свој језик по тако грдном пространству и наметнули га разним народима, онда је од њега одмах на разним крајевима постало толико нових латинских – романских – језика, колико је језика

⁶ О овоме више у Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, 4. Aufl. 131 и даље, и *Internat. Zeitschrift f. allg. Sprachwissenschaft* I, 226 и даље, и тамо наведену литературу.

⁷ *Indogermanische Forschungen* B. IV, 36.

било и пре доласка Римљана, т. ј. у Шпанији је постао шпански, у Португалији португалски, у Галији француски, итд. итд.

Обратан пример, шта бива с језицима ако се народи с другима не мешају, и ако се језик другима не намеће, имамо у финским језицима, који су се од две хиљаде година тако мало променили, да се у њима и сад лако распознају позајмљене прагерманске речи у својим старим облицима. Исто тако и турски дијалекти тако се мало разликују, да се становници и најудаљенијих крајева врло лако споразумевају, док н. пр. северни Немац не може разумети јужног.

Постанак дакле индојевропских језичких група објашњава се поглавито тиме, што су индојевропски освајачи наметнули свој језик туђим народима, који су га сваки на свој начин дотерали и променили. Зато је и незгодна слика језичког дрвета за постанак индојевропских језика, и место ње Хирт износи као згоднију хемијску: ако се преко разних хемикалија стављених једно поред другог прелије каква киселина, то ће она на сваку друкчије утицати, и одатле ће постати толико нових продуката, колико је различних материја било.

У овој је теорији састављена суштина од обе раније поменуте теорије, а избегнути су сви приговори који су и једној и другој чињени. У њој видимо и цепање – географско дељење – као и код Шлајхера, али не на две и две гране, већ одмах на онолико грана, колико је било разних покорених народа, које су Индојевропљани заузели. Ту је и Шмитова теорија таласања – сродност коју фактички показују суседни језици, – али не у малој заједничкој области, већ на широким просторијама заузетим после исељења.

Овом духовитом идејом Хиртовом питање о ближеј или даљеј сродности индојевропских језика, осим балтичкословенских и аријских, скинуто је једном за свагда са дневног реда.

Може ли се ова теорија применити и на словенске језике? Држим да се без устезања може одговорити са *да*. И по томе би изишло да данашњих словенских језика није било док су Словени живели у заједници; они су тада говорили једним прасловенским језиком, који су сеобом разнели у заузете покрајине. Ту у новој домовини утицајем несловенских покорених народа изменио се тај прасловенски језик у данашње словенске језике.

Постанак дакле српскога језика пада у доба када су Срби заузели земље у којима данас живе.

То што вреди за Србе, вреди и за остале словенске народе, али да њих оставимо на страну, па да се задржимо само на јужним Словенима.

Ако признамо да су узроци промени језика или бржем развоју једног језика или једног дијалекта у томе, што се тај језик наметне туђим народима; и ако је истина да ће се тај језик јаче изменити, више новина развити, у колико је освојени народ многобројнији, и да у тој борби са домаћим језицима може сасвим и пропасти; и обратно, да ће се један језик у толико чистији очувати и мање измена претрпети, у колико је освајачки народ многобројнији: – ако су све те претпоставке тачне, онда се оне и на југословенским језицима потпуно оправдавају.

На Балканском Полуострову живели су пре доласка Словена, осим Грка на југу, поромањена трачка и илирска племена, и то: Илири су заузимали северозападни крај, а Траки југоисточни. После доласка Словена и стварају се у главном два језика: српски и бугарски, први на илирском, други на трачком земљишту; и где су се та два племена додиривала, ту и данас влада прелазни говор од српскога бугарском. Даље на запад, где престаје илирско насеље, ствара се језик словеначки.

Северном својом страном Словени су се наслањали опет на словенске земље, од куда су све нове и нове масе долазиле, а на јужној страни Словени су се срели не само с културно јаким грчким елементом, него и са згуснутим трачким становништвом, које су они пред собом потискивали. На северу су дакле били бројно много јачи него на југу, и зато је пословењивање северног краја било потпуно, и ту се створила хомогена словенска – српска – маса; на југу пак или је словенско становништво сасвим утонуло, као н. пр. у Грчкој оставивши трага у неким речима и именима месним, или се прошарало непословењеним масама трачким – данашњим Цинцарима, а арбанашко становништво у високим брдима очувало се врло добро и данас.

На северозападну половину Балканског Полуострова, где је словенско становништво било и онако јако, није дошла више никаква туђа навала после Словена. И ту се утицајем несловенског становништва истина развио нов словенски – српски – говор, али сразмерно мало различан од прасловенског говора, и тај је говор на врло великом пространству био компактан, с врло ситним дијалектичким разликама. На југоисточну пак половину Балканског Полуострова, и иначе слабије Словенима насељену, још пре него што је словенско становништво успело да је сасвим пословени, навалили су са севера Бугари, освајачки народ који је био порекла не само *несловенског*, него и *неиндојевропског*, освојили је, основали своју државу, и словенском народу дали своје име. Ту је словенски језик имао да издржи двоструку борбу, и он је из те борбе изишао као победилац, али с многим ранама. На југоисточном делу Балканског Полуострова не само што нема оног језичког јединства, какво видимо на северозападном, него се и тај словенски језик највише од свих словенских језика удалио од прасловенског језика, и развио нове особине које само он има. Мислим да ће се овим моћи објаснити оно Лескиново: „Има уопште доста примера, да се чак поједини језици једне исте породице на разном земљишту врло различно понашају у погледу брзине развића; упореди летски са литавским, бугарски са српским или руским“,⁸ као год што и Хирт објашњава истим узроцима бржи развој келтског према н. пр. словенском.

Само ово било би довољно, па да се поколеба оно мишљење да је српски језик још пре доласка у ове крајеве већ био добио своје карактерне знаке, јер се оно, у колико је бар мени познато, не оснива ни на каквим доказима. Ко то тврди, требало би да окарактерише српски језик најстаријег доба до кога се може доћи, и да за сваку особину која га одликује од прасловенског језика, у колико је могуће, одреди да ли се је заиста тако рано развила. Како то

⁸ Die Declination im sl. lit. u. germ. VI.

до сад није рађено, то да учинимо сад један покушај. Можда ћемо и ту наћи ослонца за оно што напред рекосмо.

Српски језик десетого века био се удалио од прасловенског у главном у томе, што је:

- 1) гласове *g* и *ǵ* избацио испред *l*, *n*;
- 2) извршио метатезу и дуљење вокала *ra*, *la*, *rǣ*, *lǣ* из *or*, *ol*, *er*, *el*, испред сугласника;
- 3) развио самогласно *r*, *l* из *p* и *l* око којих су били полугласи а испред сугласника;
- 4) јотовао *gj* у *ǵj*, а *ǵj* и *ǵj*, *kǵj* и *xǵj* у *ǵj*;
- 5) полугласе *ǣ* и *ǣ* избацио на крају речи и на крају слога;
- 6) од два полугласа *ǣ* и *ǣ* развио један средњи, ближи ка *ǣ* него ка *ǣ*;
- 7) изгубио назале, и заменио *ǣ* са *e*, а *ǣ* са *u*;
- 8) изједначио *ы* са *и*; и
- 9) биће да је већ тада изгубио стари слаби акценат (*steigender Ton*), и скратио дуге вокале на којима је он био.

За облике тога доба немамо података као за гласове, јер први споменици из којих се о њима може говорити падају пред крај дванаестог и почетак тринаестог столећа. Одступања у њима биће да су била мања него у гласовима. Можда се још у то доба већ био развио словенски аорист, перифрастички футур, и партиципи се престали мењати. У осталом ове промене и нису тако знатне као гласовне.

Ако сада, по примеру осталих испитивача, узмемо да су све ове разлике постале у заједници, пре досељења у данашње земље, онда се мора узети да се српски језик од иселења из заједничке домовине па до десетог столећа није ништа мењао, а то јамачно неће нико тврдити. Напротив, могло би се онако *à priori* рећи да је српски језик морао баш у то доба на новом земљишту највеће промене претрпети.

За многе од ових гласовних промена можемо с приличном вероватношћу одредити доба постанка, и видећемо да ће мало што прећи у заједницу, већ ће се готово све ограничити на Балканско Полуострво.

Тако, врло је вероватно да су Срби у деветом столећу још разликовали *ы* од *и*, јер у латинским листинама тога доба (852 и 892), очуваним у преписима четрнаестог века, речи, у којима има *ы* нису писане са *и* већ са *у*: *Nemuslo*, *Lutimuslo*, *Nedamuslo*, *Cresamuslo*⁹ итд.

Како облик *Mincimiro* (из год. 892, у доцнијем препису) „није довољан доказ за назализам тога доба“,¹⁰ не бих се смео позвати ни на облике као *Zenta*, *Montemerus*, *Μοντιμῆρος*, *Τζέντινα*¹¹ итд, јер су те речи могле доћи Грцима од словенских племена која су дуже очувала назализам. Али речи *соуѣь* и *соудь*: *Соуѣь-Жоулыянь*,¹² и *соуѣь Сѣиѣань*,¹³ *Соудь-Жел(и)янь*,¹⁴ и *Фроуѣь*, *Фроушка Гора*, нису могле никако постати непосредно из *sanctus*, *Francus* *Φράγγος*, и *Φράγγοχαριον*, већ преко назала **сѣѣь*, **Фрѣь*, *Фрѣьская Гора*, а то несумњиво показује,

⁹ Jagić, Archiv IV, 406.

¹⁰ Ibid. 407.

¹¹ Šafařík, Gesch. d. s. Lit. 151.

¹² Микл. Моп. Serb. 10. рђаво наштампано... меге нѣь въ соутъ: Жоулыянь.

¹³ Даничић. Рјечн., Микл. М. Serb. 494.

¹⁴ Споменик III, 10.

да су Срби у доба покрштавања, и у доба франачких ратова, када су те речи примили, имали још назале.

Биће да је и метатеза и дуљење вокала *ra*, *рѣ*, *ла*, *лѣ*, из *or*, *er*, *ol*, *el*, испред сугласника, што је једнако код свих јужних Словена, такође овде постало, јер има у румунском језику позајмљених словенских речи из оног доба, када још није била извршена метатеза: *balte* (*lacus, stagnum*, блато), *barde* (*securis*, брџа, брадва), *galvatine* (*cranium*, глава, главетина), *gard* (*saepes, ipagъ, hortus, urbs*), *dalte* (*scalprum*, длато),¹⁵ а те се речи налазе код нас сада са извршеном метатезом. Кад је метатеза наступила, онда су се томе закону подвргле и туђе речи које су се у језику затекле: *Лабин Albona*, *Раб Арџи*, *Скрагин Σκόρδονα*, *клак calx*, *край carpio*,¹⁶ итд., док се млађе позајмице држе без метатезе: *карва*, *марва*, *рокља*, *долма*, *касарна*, итд. итд.

Може бити да би се ово могло објаснити као и *суи* из *sanctus*, т. ј. као год што су Срби донели из заједнице назале, и том гласовном закону подвргли реч *sanctus*, тако су могли донети и готову метатезу, и њој подврћи позајмљене речи; и да није оних румунских речи, ја то не бих ни помињао. Али ме на ову претпоставку терају колико те речи, толико и то, што видимо да они гласовни закони, што су несумњиво постали у заједници, и који су једнаки у свима словенским језицима, не важе на новом терену. Тако н. пр. у најстаријим нашим споменицима где је на српском земљишту дошло *o* иза *j* не мења се више у *e*: Јешо, Машо, мојом, душом, итд. Још се то боље види код грлених сугласника. Ту не само што се у српском сад трпи *j*, н. пр. *ѡрекјуче*, и што се од најстаријег времена трпи *k*, *ī*, испред *e*, *u*, које је на српском земљишту постало, н. пр. *ноіе*, *руке*, *ѡнуѡи*, *киснуѡи*, и ако је изједначење *ы* са *u* било чак негде у десетом веку, него и у старом словенском у позајмљеним речима од *ke*, *īe*, не постаје нигде *че*, *же*, већ или тако остаје, или, ако је судити по српском, отуда постаје *ће*, *ѡи*, *ђе*, *ѡи*: *ѡефалија*, али биће *кедрѡ*, *Берасим*, *Ђуриљ*, али *ѡианѡѡ*, итд.

Није тако с јотовањем *g*, *ѡ*. И ако је још у слов. заједници морало од *ѡи*, *кѡи*, *хѡи* постати *ѡј*, или се и једно и друго изједначити у нешто треће, опет је потпуно стапање извршено свако на засебном земљишту. И како је то извршено у најстаријим формацијама *меѡа*, *свеѡа*, тако се врши и данас: *оруђе*, *влађе*; *ђеца*, *ѡераѡи*, или се понегде држи још једно поред другог: тако поред *ђеца* и *ѡераѡи* има и *гјеца*, *ѡјераѡи*.

Исти је такав случај и са *l*, *n*, и *b*, *ѡ*, *v*, *m*. Као год што постаје *мољен*, *љубљен*, исто тако постаје: *сољу*, *здравље*, *љеѡѡа*, итд. – а онде где се говори *ђеца*, *ѡераѡи*, итд. говори се и *обље*, *вљера*, *бљечве*, итд.

А није такав случај са *z*, *s*, већ ту *j* или остаје (као код *ѡрекјуче*): *сјуѡра*, *сјесѡи*, *зјало*, *изјесѡи*; а у оном крају где се говори *ђеца*, *вљера*, итд. не каже се **шуѡра*, **ијесѡи*, као што би по старом гласовном закону требало да буде, већ су се развили нови гласови *ś* и *ž*: *суѡра*, *сјесѡи*, *зјало*, *изјесѡи*, итд.

Према овоме можда би се за словенско јотовање могао поставити овај ред: Још у заједници почело се *j* са сугласницима испред себе стапати у један глас, и извршено је то стапање

¹⁵ J. Schmidt, Vocalismus II, 175.

¹⁶ Šaf. Gesch. d. s. Lit. 140 и даље; Микл. Vergl. Gram. I², 396.

потпуно са грленим сугласницима и са *з* и *с*. Затим је наступила сеоба словенских народа, и сви су понели собом јотоване сугласнике грлене и *з*, *с*, и тежњу да остале сугласнике такође јотују, али јотовање тих других сугласника извршено је већ на засебним земљиштима.

Зна се да се у старом словенском разликује самогласно *р* од *рѣ(ь) + cons.* (*ѣрѣсѣѣ, крѣсѣѣ*), док је у српском на оба места сад самогласно *р*. Лако је могуће да је и у српском први случај старији од другог, да је дакле прво постало кад и у старом словенском, а друго доцније, али се доба постанка ближе не да одредити. Свакојако: и једном и другом биће постанак на српском земљишту, јер и овај појав обухвата и туђе речи које су се у језику тада затекле: *Крѣкрѣ Кѣрѣѣѣ, Крѣѣѣѣ Gervasius, Срѣ Sergius, Грѣѣ Gregorius, Грѣ Grecus*,¹⁷ итд.

Може бити да је од свих ових појава најстарији испадање *г*, *ѣ* испред *л*, *н*. Јер кад се у старом словенском налази само *ѣалѣ* (из **ѣагѣ*) и *ѣлѣѣ* (из **ѣлѣѣѣ*) и само *меѣѣла*, *сеѣѣло* (а никад старије **меѣѣѣла*, **сеѣѣѣло*¹⁸ значи да тај гласовни закон у доба постанка наших најстаријих споменика већ није био више у животу. Свакојако овај појав неће бити млађи од постанка старословенског самогласног *р*, *л*, и једино за њега не бих смео тврдити даје постао у новој домовини.

Све дакле карактеристике српскога језика сем ове последње падају по свој прилици у доба после сеобе, а не пре.

Али има у српском језику још један појав, који се никако друкчије не може објаснити већ посрбљавањем несрпског народа. Још од тринаестог столећа налази се доста примера, где се полувокал *ѣ* у српском заменио са *а*, а има крајева где он и сад још живи. Миклошић вели: *Befremdend ist der halbvocal im serb. der Crna gora in гѣн, гѣнѣѣ, сѣн, сѣнѣѣ usw...* Man wäre geneigt, diesen laut in serb. als aus dem alban. eingedrungen zu betrachten, aus der sprache eines volkstammes, welcher nicht nur der Crna gora benachbart ist, sondern zur bildung der slav. nationalität jener gegenden wesentlich beigetragen hat, wenn nicht den in angeführten worten aslov. ѣ oder ѣ entspräche.¹⁹ Па кад се признаје да су Арбанаси много допринели к стварању словенске народности тих крајева, је ли могуће да нису ништа допринели и к стварању језика? Или зар није најприродније објашњење тога полугласа у томе, што су несловенски народи тих крајева пословењавајући се и примајући словенски језик задржали словенско *ѣ*, јер су тај глас имали и у свом језику, а избацили *н*. пр. *ж*, *л*, итд., којих у свом језику нису имали, и заменили их другим гласовима.

Још нешто. Узимајући овако да су Словени сеобом из заједничке домовине понели собом један прасловенски језик, и да се стварање данашњих словенских језика извршило у садашњим седиштима њиховим, објашњава се још једно тамно питање, које није ни покушавано да се објасни. На име, откуд *Срби* на југу и *Срби* на западу, *Лужички Срби*; откуд *Хрѣѣѣѣ* на југу и *Хрѣѣѣѣ* у Чешкој? Зар нису то пре сеобе могла бити једна иста племена, па разишавши се географски створили данас различне језике?

¹⁷ Микл. Vergl. Gram. I² 389.

¹⁸ Bragmann, Grundriss II, 198.

¹⁹ Vergl. Gr. I², 20.

Ако се овако схвати постанак српскога језика, онда се одмах на други основу ставља и питање о дијалектима.

Данас се од Триглава до Црнога Мора развијају три књижевности: словеначка, српска и бугарска, писане трима језицима: словеначким, српским и бугарским. Свакога школованог човека из тих земаља лако је по говору или писању одредити коме језику или којој књижевности припада. Али није тако лако по говору одредити којим језиком говори и прост народ, јер од сто нешколованих људи осамдесет ће се моћи прибројити једном, другом или трећем језику, али ће остати десет за које се не може одлучно рећи да ли говоре српски или бугарски, а за других опет десет тешко ће се рећи да ли говоре српски или словеначки. На словенском дакле југу не говоре се три језика, као што се на трима језицима пише, већ се говори низ дијалеката, које наука о језику, и ако их још није све ни избројила, а толи да им је све особине испитала, скупља у три целине, три језика: бугарски, српски и словеначки, остављајући опет између српског и бугарског с једне и између српског и словеначког с друге стране по један појас, који чини прелаз од једног језика к другом, и који се не може сасвим придати ни једном ни другом.

Докле год допиру у старину наши споменици, налазимо и дијалеката, само што су дијалектичке разлике све мање, што је старина већа. Али и „кад бисмо могли ићи за њима до самога почетка, не бисмо дошли до једног доба, кад се говорило свуда једнако српски, свуда једнако бугарски, свуда једнако словеначки, јер поступним нестајањем разлика међу српским или бугарским дијалектима, нестаје поступно разлика и између самих језика, тако да ми пратећи буди који дијалекат ка његову извору улазимо непосредно у прасловенски језик. Једнако се говорило дакле само онда, кад се говорило прасловенски. Чим се од прасловенског језика почео стварати н. пр. српски, одмах су почеле ницати и дијалектичке разлике, које су се у даљем животу све више развијале.

По овоме би изишло да је број дијалеката у старини био исти колики је и данас, само су разлике између њих некад биле много мање него што су сада.

Али овако теоријско решење питања о нашим дијалектима није лако потврдити и писменим споменицима прво због тога, што тих споменика нема у довољном броју из свакога доба и из свих крајева; друго што они, и колико их има, нису веран израз народног говора оног краја где су постали, већ су свакад били под утицајем књижевног језика; треће, што ниједна буква која су ти споменици писани није стварана за гласове српскога језика, те се тако њоме од самога почетка само приближно представљао изговор, а да и не говоримо о томе да се она постепено мењала и усавршавала према развоју самога језика. Ово је последње узрок што се писање на један начин држало још дуго после тога, кад се у народу сасвим престало тако изговарати.

Кад се зна да се ни најсавршенијом буквицом не може верно представити изговор, онда је лако увидети, како је тешко било словенским или латинским словима писати српске гласове. И кад треба из речи нагасаних тим словима погодити изговор, мора човек бити

врло пажљив. Ко би н. пр. хтео тврдити да се у једанаестом столећу *ѡ* изговарало као *e* зато што се у речима латиницом написаним на његову месту налази *e*, морао би тврдити да се и *ь* у то доба изговарало као *и* јер је *ь* у латиници представљено словом *и*. Такво писање може само значити да су *ѡ* и *ь* својим изговором најприближнији били оним гласовима који су у латинском бележени словима *e* и *и*, и ништа више.

Према томе ја држим да чакавски дијалекат није старији од штокавског, нити да је јужни млађи од западног и источног, поред свега тога што је из *ѡ* *ије* могло постати доцније, јер се и *ије* и *и* и *e* није развијало једно из другог, већ све троје из *ѡ*, и однос дијалеката био је исти као и сад, само што пре постанка *ије* нису стајали један према другом као данас: *e*: *и*: *ије*, већ: *e*: *и*: *ѡ*. Јужни се дијалекат сада разликује од источног и западног што има *ије* а пре се разликовао што је задржао непромењен стари изговор *ѡ*-та. А да заиста у јужном говору пре *ије* *ѡ* није било постало ни *e* ни *и*, већ да је још живео стари изговор, најбоље се види из тога, што су при развијању дифтонга *ије* захваћене само оне речи у којима је било *ѡ*, а оне са *e* и са *и* остале су недирнуте, што никако не би могло бити да је у то доба *ѡ* било једнако са *e* или са *и*. Ако би рекли да је јужни дијалекат најмлађи, морали би рећи да је он, док је држао стари изговор *ѡ-ѡа*, био најстарији. То што је речено за *ѡ* вреди и за све остале промене у језику. Дијалекти су дакле подједнако стари, а поједине гласовне промене падају у разна времена.

Ако овако постанак дијалеката пада у исто доба кад и постанак језика, онда узрок њихову стварању мора бити исти који смо рекли и за језике. И мени се чини да имамо ослонца да то бар за наш јужни дијалекат речемо. Као год што се бугарски језик према прасловенском још у дванаестом столећу даље развио него н. пр. српски у данашње време, тако исто видимо да се средишни говор српски као вулканском ерупцијом уздигао према крајевима. У њему се развило толико новина и у гласовима и у облицима, да су крајњи исток и крајњи запад остали ближи један другоме, него средини, у којој би по правилу требало да се крајеви стичу.

Од свих осталих особина да поменемо само две, дифтонговање *ѡ*-та и повлачење акцента за један слог ка почетку речи. Прва особина, т. ј. дифтонговање *ѡ*-та почиње од крајњега југа, од арбанашког елемента, па иде на север скоро до посавских равница, а, друга, повлачење акцента, почиње мало северније, од Херцеговине, и иде и преко Саве. Повлачење акцента не захвата дакле цео јужни говор, али захвата добар део источног и западног, и како готово цела Црна Гора, Васојевићи, Ибар и велики део Поморавља држе у главном још стари акценат, то је незгодно овај новији звати *штокавским*, а старији *чакавским*. Повлачење акцента, нарочито код тросложних речи на *a* није ни у средишњем говору свуда извршено, и ако је место јаког акцента дошао слаби.²⁰ Ова промена у акценту нарочито је важна због тога, што се она на истом земљишту по други пут јавља. Прво је од старог слабог акцента (*steigender Ton*) постао јак (°) и дуги вокали на којима је он био скратили су се.²¹ Сад јак акценат слаби, али не утиче на квантитет, већ се повлачи за један слог ближе почетку.

²⁰ Упореди примере код Немањића *Čakav-Kroat. Studien*.

²¹ Leskien, *Unters.* I B. 24.

Па да не буду свима овим појавима узрок они *Власи* који се кроз цео средњи век помињу као непривилеговани сталез?

Крајеви у којима се говори јужни говор најбрдовитији су од свих српских земаља. Испред словенске поплаве склонило се у планине старо насеље ових земаља, тако да је словенски елеменат морао бити у тим крајевима слабији него по равнијим и питомијим местима, те је природно да је пословењивање планинских крајева морало спорије напредовати.

Али зато што се име Влах држи кроз цео средњи век, не мислим да је још тада било какве разлике између „Срба“ и „Влаха“. Оно је тада означавало само *сџалез*, а то се најбоље види из тога, што, кад је нестало српске господе или кад се она истурчила, име Влах живело је и даље, и означавало је као и пре – сељака. Срби Мухамедовци и данас тако зову Србе Хришћане.

Ни то, што се јужни говор јавља у писму тек од четрнаестог века, није доказ да је и посрбљавање тако позно. Они су се посрбили још онда, кад се *Ѣ* изговарало својим властитим изговором, различним и од *е* и од *и* док је оно у осталим крајевима прешло негде у *е* а негде у *и*, у овом средишном делу могло је оно дуже задржати свој прави изговор, онако од прилике као што је у Црној Гори очувано до данас, па се доцније из њега развило *ије*. А могло је од њега постати *ије* у исто доба кад и *е* и *и*, а што се *ије* доцније јавља у писму не мора значити да је тада и постало, већ може значити да се тада изговор тога нижег сталеза, од кога су се „Срби“ за све време државног живота као туђили, толико раширио, да је продро и у властоске кругове који су се књигом бавили. Као год што ми данас не водимо рачуна како српски изговарају Јевреји или Цигани који су тај језик већ одавно научили, тако се може бити у дванаестом веку није ништа тицало „Србина“ што је „Влах“ изговарао *сијено*, *вријеме* итд.

Однос између „Срба“ и „Влаха“ у средњем веку ја представљам себи да је био онакав, какав је у осамнаестом веку био у Дубровнику између оне властеле која је водила своје порекло из старине, и оне, која је после великог труса од пучана проглашена властелом.

Овим би наш говор могао бити завршен, да нема још једног питања, које сам доведе нарочито избегавао, и о коме је врло тешко говорити, а да човек не зађе у политику. А то је питање о имену.

Рекли смо да сви дијалекти који се говоре између језика бугарског и словеначког чине једну целину, али та целина нема и једно име, већ два: језик *српски* и језик *хрвајски*. А како су оба имена подједнако стара, те се не може ниједно оспоравати, настало је питање докле је чије. Али то питање – шта је чије – компликује се нарочито тиме, што је сада књижевни језик и оних што се зову *Срби* и оних што се зову *Хрвајци* један исти. А кад је тако *језик* престао бити мерило за *име*, онда није никакво чудо, што се у последње време дотерало дотле, да становници једног истог града, који су и исте вере, и исте буквице, а често и крвни рођаци, једни себе зову Србима а други Хрватима. Исти такав појав виђа се и на истоку између Срба и Бугара. Има по Македонији села у којима су чланови исте породице неки Срби а неки Бугари. У једном селу била су два попа пашенога и један се звао Србином и признавао је патријаршију, други се звао Бугарином и потпадао је под егзархат.

Кад је тако код необразованих и полуобразованих људи, онда је појмљиво зашто се то питање ни у науци не може расправљати без неке нервозности.

По моме мишљењу за време досељења Словена на Балканско Полуострво имена *Срби* и *Хрваџи* била су племенска а не географска; имена пак као: *Захумљани*, *Дукљани*, *Травуњани* итд. била су географска. Да се име Србин и Хрват распростирало на велики број народа, а није било сведено на уске границе, види се по истим именима народа у Лужици и у Чешкој. Ако је и било других каквих племенских имена, та племена нису била многобројна, и њихова су се имена врло рано изгубила. Српско и хрватско име ширило се докле су се шириле и државе српске и држава хрватска. Нестанком хрватске државе устукнуло је и име хрватско, јер га није подржавала космополитска црква католичка. Српско име одржало се и после пропасти државне, али само код православних, јер се идентификовало с вером, Срби католици, као и Хрвати, остали су без имена.

Ова за свакога беспристрасног посматрача тако јасна ствар није јасна онима који су од малена навикли да то питање слушају друкчије тумачено. Само тиме се може објаснити, што је са стране којој се пристрасност никако не може пребацити изречена мисао, да у Босни у тринаестом веку име *Србљин* није још означавало народност, већ да је означавало православног или можда патарена, према имену које би тобоже означавало католичког Дубровчанина.²² Ништа нам се не вели како се звао католички Бошњак.

Кад се зна да су се патарени, кад су хтели да иставе религијску разлику, између себе звали *добрим људима* или *добрим крсџјанима*, онда је врло мало вероватно да је и име *Србљин* исту улогу играло. Исто је тако мало вероватно да је у то доба име *Србљин* означавало православног, јер ако је у тринаестом веку у Босни икако и било православља, морало га је бити мало, неуређеног, без црквене јерархије. Кад је у то доба и у Србији једва било утврђено и хришћанство, а камоли православље, као што се то јасно види из Немањиних и Савиних биографија, како ли је тек могло у то доба бити у *Босни* која није имала свога светог Саву? Држати дакле да је у првој половини тринаестог века име Србин било синонимно с православним, не значи ништа друго до појмове осамнаестог века преносити у тринаести.

Па баш и да узмемо да се у дванаестом столећу Дукљани, Захумљани, Босанци, итд. још нису звали Србима, већ да су чували своја стара имена, они су у току средњег века та своја стара имена заменили *српским* а не *хрвајским*.

У осталом, ако је тачно оно што смо раније рекли да су сви Словени кад су населили Балканско Полуострво говорили једним прасловенским језиком, и да су данашње разлике у језику постале овде утицајем несловенских покорених народа, онда сва препирка око имена има важности само за политику а не и за науку. Јер да су се н. пр. Срби и Хрвати при досељењу разделили по на двоје, па да је једна половина Срба и Хрвата заузела земље на истоку а друга на западу, и да су до сад очували своја имена, данас би Срби и Хрвати на истоку говорили не само једним језиком већ и једним дијалектом, и били би потпуно међу собом једнаки, док би се, поред једнаког имена, говором јаче разликовали од својих имењака на западу. Место тога Срби су заузели исток, Хрвати запад; што нису постала и два језика, као

²² Jagić, Arch. XVII, 62.

н. пр. српски и бугарски, нису узрок ни једни ни други, већ је томе узрок што је покорено становништво на целом пространству било у главном исто.

Да није било Гајева илирског покрета, опет би се како тако могло разграничити српско од хрватског. *Хрвајски* дијалекти били би они којима говоре и пишу они који себе Хрвати-ма називају, а *српски* би били они којима Срби говоре. И као год што ја *чакавски* дијалекат не могу никад назвати *српским* у оном смислу у коме то велим за овај дијалекат којим ово пишем, јер знам да нема ниједнога човека који чакавски говори, а да се Србином зове; исто тако и Хрвати не треба да се љуте, кад им се рече да је онај дијалекат, којим говоре и пишу, или боље рећи, којим се труде да говоре и пишу у Загребу, дијалекат *српски*, јер до илирског покрета није било човека који је тако говорио и писао а да се Хрватом називао; напротив тим дијалектом говоре Херцеговци, народ који се од старине само Србима називао. Ко би хтео тај дијалекат звати хрватским зато, што у најновије време има и Херцеговаца Хрвата, могао би га с већим правом назвати и турским, јер има још више Херцеговаца који себе Турцима називају, и то не од скоро већ од три-четири стотине година. Како је бесмислена сва препирка о имену, најбоље ће се видети ако претпоставимо да су у исто доба кад и Хрвати примили херцеговачки дијалекат за свој књижевни језик и Бугари и Словенци, и назвали га Бугари бугарским, а Словенци словеначким. Зар ми не бисмо изгледали смешни, кад бисмо им стали доказивати да то није језик ни бугарски ни словеначки већ српски?

Да се у макар ком другом народу десио случај, да се једно мање племе одрече свог дијалекта и пригрли у књижевности језик свога многобројнијег брата, коме је лепоту језика и богаство народне књижевности признала цела образована Јевропа, као што је то био случај са Гајевим покретом, тај би корак био сматран као срећа за оба племена. И то што би код сваког другог народа донело срећу, нама је донело несрећу. У место слоге, браства и јединства наступио је раздор, мржња и поцепаност о каквој се пре рада Гајева није ни сањало да уопште може искрснути међу нама и Хрватима.

Жалостан факт о коме не могу да говорим, јер сам већ дошао на границу одакле политика почиње.

C $\frac{6/12^0}{281}$

АНДРА НИКОЛИЋ

876

КЊИЖЕВНИ РАДОВИ

Спремио за штампу
ЈАША ПРОДАНОВИЋ

Предговор написао
ПАВЛЕ ПОПОВИЋ

ЧЕТВРТА КЊИГА

Фонда Слободана Ј. Јовановића, пређ. конзула

БЕОГРАД
1938

Библиотека САНУ С6/12;281.